

MAPA POLSKICH RÓŻNIC

Jarema Piekutowski

OCZYSZ-
CZALNIA

LABORA
+ORIUM

WYDAWCA

Opracowanie powstało na zlecenie Laboratorium „Więzi”
w ramach projektu Oczyszczalnia 2020

Redakcja: Ewa Buczek
Skład i oprawa graficzna: Marcin Kiedio

Strona internetowa projektu Oczyszczalnia: www.projektooczyszczalnia.wiez.pl
Strona internetowa Laboratorium „Więzi”: www.wiez.com.pl/laboratorium

Adres kontaktowy: bartosz.bartosik@wiez.pl

Towarzystwo Więź
ul. Trębacka 3, 00-074 Warszawa

SPIS TREŚCI

Słownik skrótów – Źródła danych	2
1. Wstęp	3
2. Ujęcie społeczno-demograficzne	5
2.1. Kobiety i mężczyźni. Różnica płci	5
Sytuacja ekonomiczna	5
Polityka i aktywność społeczna	7
Wartości, styl i jakość życia	8
2.2. Starsi i młodsi. Różnice pokoleniowe	12
Sytuacja ekonomiczna	12
Polityka i aktywność społeczna	16
Wartości, styl i jakość życia	18
2.3. Stabilni i niepewni. Różnice w dochodach	22
Polityka i aktywność społeczna	22
Wartości, styl i jakość życia	24
2.4. Magistrowie i robotnicy. Różnice w wykształceniu	26
Sytuacja ekonomiczna	26
Polityka i aktywność społeczna	26
Wartości, styl i jakość życia	27
2.5. Duże miasta i reszta. Różnice pod względem wielkości miejscowości	31
Sytuacja ekonomiczna	31
Polityka i aktywność społeczna	31
Wartości, styl i jakość życia	34
3. Osi podziału	35
3.1. Wolność vs bezpieczeństwo	35
3.2. Liberalizm obyczajowy vs tradycjonalizm	36
3.3. Lokalizm vs globalizm	36
3.4. Indywidualizm vs wspólnotowość	37
4. Bibliografia	37

SŁOWNIK SKRÓTÓW – ŹRÓDŁA DANYCH

- APO** Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich. Komunikat CBOS nr 37/2020
- BDL** Bank Danych Lokalnych GUS, www.stat.gov.pl/bdl
- BIQ** BIQDATA, www.biqdata.wyborcza.pl
- DIA** Czapiński J., Panek T., *Diagnoza Społeczna 2015*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2015
- ESS** Europejski Sondaż Społeczny Runda 9 (2018–2019), www.europeansocialsurvey.org
- EUR** Eurostat Database, www.ec.europa.eu/eurostat/data/database
- GDU** Gdula M. oraz Dębska K. i Trepka K. (współpraca), *Dobra zmiana w Miastku. Neoautorytaryzm w polskiej polityce z perspektywy małego miasta*, www.krytykapolityczna.pl/file/sites/4/2017/10/Dobra-zmiana-w-Miastku.pdf
- IDE** Identyfikacje przynależnościowe. Komunikat CBOS nr 53/2020
- BAT** *Jaka jest Polska. Wyniki sondażu*, Fundacja Batorego, Warszawa 2018
- MAR** Marody M. (red.), *Społeczeństwo na zakręcie. Zmiany postaw i wartości Polaków w latach 1990–2018*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2019
- MAZ** Mazurkiewicz P. i in., *Totalitaryzm w epoce postmodernizmu*, Wydawnictwo UKSW 2018.
- PAC** Pacewicz K., *Młodzi mężczyźni są prawicowi i samotni, a młode kobiety liberalne i w związkach*, „Gazeta Wyborcza”, www.wyborcza.pl/magazyn/7,124059,24700696,mlodzi-wypisali-sie-z-politycznej-wojny-starszych-maja.html
- SAW** Sawulski J., *Pokolenie '89. Młodzi o polskiej transformacji*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2019
- SKA** Skarżyńska K., *My. Portret psychologiczno-społeczny Polaków z polityką w tle*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2019
- OKO** Sondaż IPSOS dla Oko.press, www.oko.press/mezczyzni-najbardziej-boja-sie-gejow-i-gender-kobiety-zapasci-sluzby-zdrowia-wspolny-strach-o-klimat
- RWK** *Różnice w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn w Polsce w 2016 r.*, GUS, Warszawa 2017
- WYB** *Wybory parlamentarne: jak głosowały kobiety, a jak – mężczyźni?*, www.tvp.info/44779157/wybory-parlamentarne-jak-glosowaly-kobiety-a-jak-mezczyzni

1 WSTĘP

„Polskie dusze są różne. I ze sobą walczą”¹ – powiedział wybitny historyk prof. Andrzej Friszke. Faktycznie ostatnie lata są czasem zaostrzonej polaryzacji politycznej (o czym pisze na przykład prof. Rafał Matyja w tekście *Retoryczny stan wojenny*²), ale przy tej okazji ujawniają się także głębsze podziały w społeczeństwie. Powracają diagnozy różnic klasowych, coraz częściej mówi się o różnicach pokoleniowych i różnicy między kobietami i mężczyznami.

Rosnąca polaryzacja społeczna jest zjawiskiem ogólnoswiatowym. Jak pisze prof. Marek Rymśa, „ostre podziały polityczne jawią się bardziej jako konsekwencja niż przyczyna zmian kulturowych i społecznych. Szersza perspektywa pozwala też dostrzec związek polaryzacji z rozwojem technologicznym, w tym z rosnącym znaczeniem internetu i tożsamościowych mediów społecznościowych”. Podziałów i nierówności nie da się całkiem uniknąć, ale stan, w którym są zbyt duże, jest niekorzystny dla społeczeństwa i państwa, szczęścia poszczególnych osób, trwałości wspólnot i bezpieczeństwa. Jak pisze Ewa Jastrzębska, „Spójność społeczna nie powinna polegać tylko na przeciwdziałaniu i zmniejszaniu ubóstwa i wykluczenia społecznego poprzez zapewnienie społecznej inkluzji grup zmarginalizowanych i zagrożonych marginalizacją (jak głosiły, dominujące do niedawna, wąskie interpretacje tego pojęcia). Jej istotą jest bowiem poprawa jakości życia dzięki tworzeniu poczucia wspólnoty w społeczeństwie”. Aby jednak zbliżyć się do wspólnoty, należy po pierwsze zdefiniować, czym taka wspólnota miałaby być i na jakim poziomie miałaby funkcjonować; a po drugie – dokładnie zdiagnozować, co nas dzieli i w jakich obszarach polskie społeczeństwo potrzebuje budowania mostów między poszczególnymi oddalonymi od siebie grupami.

Celem do osiągnięcia jest zbliżenie się do typu idealnego wspólnotowości zarówno na poziomie krajowym, jak i lokalnym. Wybitny niemiecki socjolog, Ferdinand Tönnies, wprowadził podział na wspólnotę (*Gemeinschaft*), opartą przede wszystkim na więzach emocjonalnych, tradycji i pokrewieństwie, oraz stowarzyszenie (*Gesellschaft*), oparte przede wszystkim na więzi racjonalnej i formalnej (umowa, stosunki rzeczowe). Współczesne społeczeństwo polskie jest zbyt duże

¹ *Podzielona polska dusza*, z Andrzejem Friszkiem rozmawia Jacek Żakowski, www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1789588,1,podzielona-polska-dusza.read, dostęp: 3.09.2020.

² R. Matyja, *Retoryczny stan wojenny*, www.nowakonfederacja.pl/retoryczny-stan-wojenny, dostęp: 3.09.2020.

i zróżnicowane, by osiągnąć formę Tönniesowskiej wspólnoty, jednak można dążyć na poziomie krajowym do następujących cech wspólnotowych:

tw. **KONSENSUS MINIMUM** – co do minimalnej wspólnoty w zakresie symboli, kultury i celów;

MAKSYMALIZACJA SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ, której wyrazem jest fakt, że konflikty związane z różnicami tożsamościowymi i światopoglądowymi nie prowadzą do anomii, nie przekształcają się w formy przemocowe, można je zawiesić, by wspólnie dążyć do różnych celów.

Wyrazem tak rozumianej wspólnoty politycznej byłaby np. zdolność współpracy różnych grup światopoglądowych i tożsamościowych przy rozwiązywaniu problemów społecznych (zarówno na poziomie politycznym, jak i organizacji społecznych oraz jednostek). Obecnie statystyka publiczna nie dysponuje danymi pozwalającymi na pomiary tak rozumianej wspólnotowości, ale być może należałoby dążyć do stworzenia i mierzenia jej wskaźników oraz do wprowadzenia tej tematyki do dyskursu publicznego. Do podobnej wspólnotowości warto dążyć także na poziomie lokalnym (gmina, powiat, region).

W drugim punkcie niniejszego opracowania, czyli diagnozie, podjąłem się analizy wybranych badań społecznych prowadzonych w ostatnich latach w Polsce, co pozwoliło na stworzenie mapy podziałów polskiego społeczeństwa. W pierwszej kolejności przeanalizowałem, czym różnią się od siebie grupy wydzielone na podstawie pięciu najważniejszych cech społeczno-demograficznych, którymi są: płeć, wiek, sytuacja dochodowa, wykształcenie oraz wielkość miejscowości zamieszkania. Podjąłem próbę wykrycia istotnych statystycznie różnic między tymi grupami w dużych zbiorach danych. Trzy podstawowe obszary, jakie badałem, to: sytuacja ekonomiczna, polityka i aktywność społeczna oraz wartości i styl życia. Ostatecznym celem było jednak wskazanie podziałów, które nie są łatwo wykrywalne na podstawie danych dostępnych w statystyce publicznej.

JAREMA PIEKUTOWSKI

2 UJĘCIE SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE

2.1 Kobiety i mężczyźni. Różnica płci

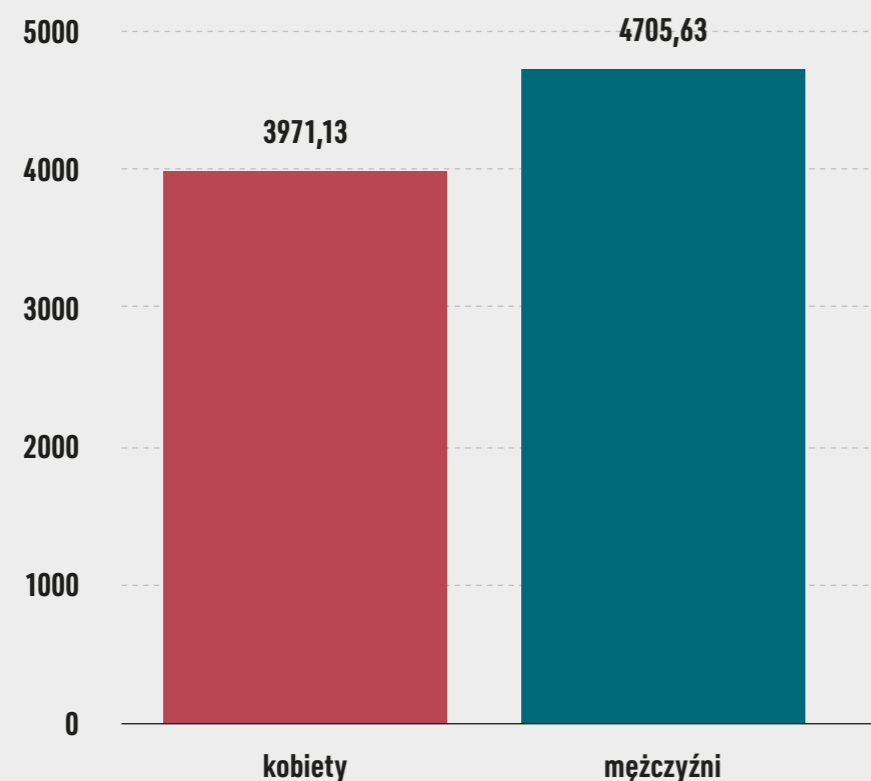
Sytuacja ekonomiczna

Ostatnie lata przyniosły pogłębienie podziałów społecznych ze względu na płeć, w dużej mierze za sprawą przemian ról płci i odejścia od tradycyjnego modelu mężczyzny – żywiciela rodziny i kobiety zajmującej się domem, a jednocześnie z powodu współistniejących nierówności. **Kobiety są wyżej wykształcone od mężczyzn** i zjawisko to występuje w całej Europie. Według danych Eurostatu z 2019 r. wyższe wykształcenie miało jedynie 22,8% Polaków i 33,6% Polek (EUR). Zdecydowanie więcej mężczyzn niż kobiet kończy bowiem swoją ścieżkę edukacyjną na zasadniczej szkole zawodowej (26,2% mężczyzn wobec 16,3% kobiet [EUR]). Z drugiej strony wg *Diagnozy Społecznej 2015* kobiety mają większe trudności ze znalezieniem pracy po szkole (DIA). DS wskazuje też, że kobiety częściej niż mężczyźni doksztalają się (zwłaszcza w grupie 20–24).

Jednocześnie **kobiety zarabiają cały czas mniej od mężczyzn** – w październiku 2016 r. (ostatnie dostępne badanie GUS) przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto kobiet wynosiło 3971,13 PLN, zaś w przypadku mężczyzn – 4705,63 PLN (BDL). W porównaniu z innymi państwami europejskimi *gender pay gap* (luka płacowa między kobietami a mężczyznami) jest stosunkowo niewysoka, ale przy uwzględnieniu wykształcenia wzrasta do jednej z najwyższych. Niższy jest wśród kobiet także wskaźnik zatrudnienia, w dużej mierze dlatego, że częściej pozostają one w domu ze względu na zajmowanie się osobami zależnymi.

**Przeciętne wynagrodzenie
wśród kobiet i mężczyzn
w październiku 2016**
Źródło: GUS

Polityka i aktywność społeczna

Badanie European Social Survey wskazuje, że **mężczyźni w Polsce deklarują większe zainteresowanie polityką niż kobiety**. Na zainteresowanie („bardzo zainteresowany/a” lub „zainteresowany/a”) wskazało 45,6% Polaków oraz 27,0% Polek.

Wg ESS kobiety częściej niż mężczyźni przekonane są o **niemożliwości wpływu na politykę** (60,4% wobec 56,5% mężczyzn), a zwłaszcza o niemożliwości podjęcia aktywnej roli w partii lub innej grupie politycznej (brak takiej możliwości widzi 71,7% kobiet i 62,8% mężczyzn), co wynika także z **braku wiary we własną zdolność do politycznej partycypacji** (brak takiej wiary wskazuje 71,5% kobiet i 60,7% mężczyzn). Kobiety rzadziej też identyfikują się z daną konkretną partią (37,2% mężczyzn, 31,0% kobiet). Z drugiej strony kobiety częściej niż mężczyźni deklarują pracę społeczną na rzecz organizacji pozarządowych (45% kobiet wobec 40% mężczyzn [APO]), choć osób zrzeszonych w organizacjach wg DIA jest więcej wśród mężczyzn.

Co ciekawe, przy tym **kobiety mają nieco więcej niż mężczyźni zaufania do polityków, partii i do podstawowych instytucji państwa** – do parlamentu i systemu sądownictwa, a także do policji (ESS).

Wg ESS 46,2% kobiet (wobec 45,7% mężczyzn) deklaruje się jako osoby o prawicowych poglądach. Wśród kobiet zwolenniczek PiS było 56,1%, zaś wśród mężczyzn – 52,0% i podobnie wg *exit poll* IPSOS z ostatnich wyborów prezydenckich na Andrzeja Dudę głosowało 43% kobiet i 41% mężczyzn. Ciekawą tendencję wskazuje ESS, jeśli chodzi o partie lewicowe – o ile jako zwolennicy/zwolenniczki Razem deklarowało się 0,8% mężczyzn i 1,8% kobiet, to SLD jest już partią zdecydowanie „męską”; jako jego zwolennicy zadeklarowało się 7,2% mężczyzn i tylko 1,8% kobiet. Można zatem postawić hipotezę, że istnieją różne lewicowości – „współczesna”, nastawiona w dużej mierze na ekologię i obronę dyskryminowanych grup tożsamościowych, bliższa kobietom, zwłaszcza z młodszych pokoleń, oraz „tradycyjna”, będąca spuścizną PRL, bliższa niewielkiej grupie mężczyzn.

Po prawej stronie sceny politycznej widnieje natomiast wyraźna różnica między kobietami a mężczyznami, **jeśli chodzi o popieranie radykalnie prawicowych ugrupowań – jest to domena mężczyzn** (na Krzysztofa Bosaka głosowało w ostatnich wyborach prezydenckich 11% mężczyzn i 7% kobiet; na Konfederację Wolność i Niepodległość w ostatnich wyborach parlamentarnych – 9% mężczyzn i 4,1% kobiet [WYB]).

Wartości, styl i jakość życia

Badacze w ramach ESS wskazali kilkanaście kategorii ważnych wartości w życiu. Na następnej stronie (→9) wskazano wartości, co do których wystąpiły największe różnice między kobietami a mężczyznami (obliczono średnie przywiązanie do wartości mierzone w skali od 1 do 6; w tabeli wskazano te wartości, dla których różnica średniej jest większa niż 0,1).

Polki częściej wskazują też, że są emocjonalnie przywiązane do własnej ojczyzny. Częściej uważają się również za należące do konkretnej religii/wyznania (89,7% kobiet wobec 84,4% mężczyzn) i deklarują się jako bardziej religijne niż mężczyźni (w skali religijności od 0 do 10 – M 5,49, K 6,64). Częściej także uczestniczą w praktykach religijnych i modlą się poza nabożeństwami (ESS).

Wyniki ESS wskazujące na większe przywiązanie mężczyzn do wartości hedonistycznych potwierdza DS dzieląca ludzi na eudajmonistów i hedonistów („Zadeklarowanych eudajmonistów uznaliśmy osoby, które wybrały, jako ważniejsze w życiu, poczucie sensu i zgodziły się lub zdecydowanie zgodziły się, że ich życie mimo bolesnych doświadczeń ma sens. Zadeklarowanych hedonistów uznaliśmy osoby, które opowiedziały się za życiem pełnym przyjemności i wolnym od przykrości oraz zgodziły się lub zdecydowanie zgodziły się, że w życiu najważniejsze jest maksymalizowanie przyjemności”). Zwolenników podejścia eudajmonistycznego było więcej wśród kobiet.

Z kolei według DIA dla kobiet ważniejsze niż dla mężczyzn są takie wartości jak małżeństwo, posiadanie dzieci, zdrowie, uczciwość oraz życzliwość i szacunek, zaś dla mężczyzn ważniejsza niż dla kobiet jest wolność i silny charakter. Kobiety rzadziej niż mężczyźni wierzą w bycie kowalem własnego losu, mają wyższe wskaźniki fatalizmu.

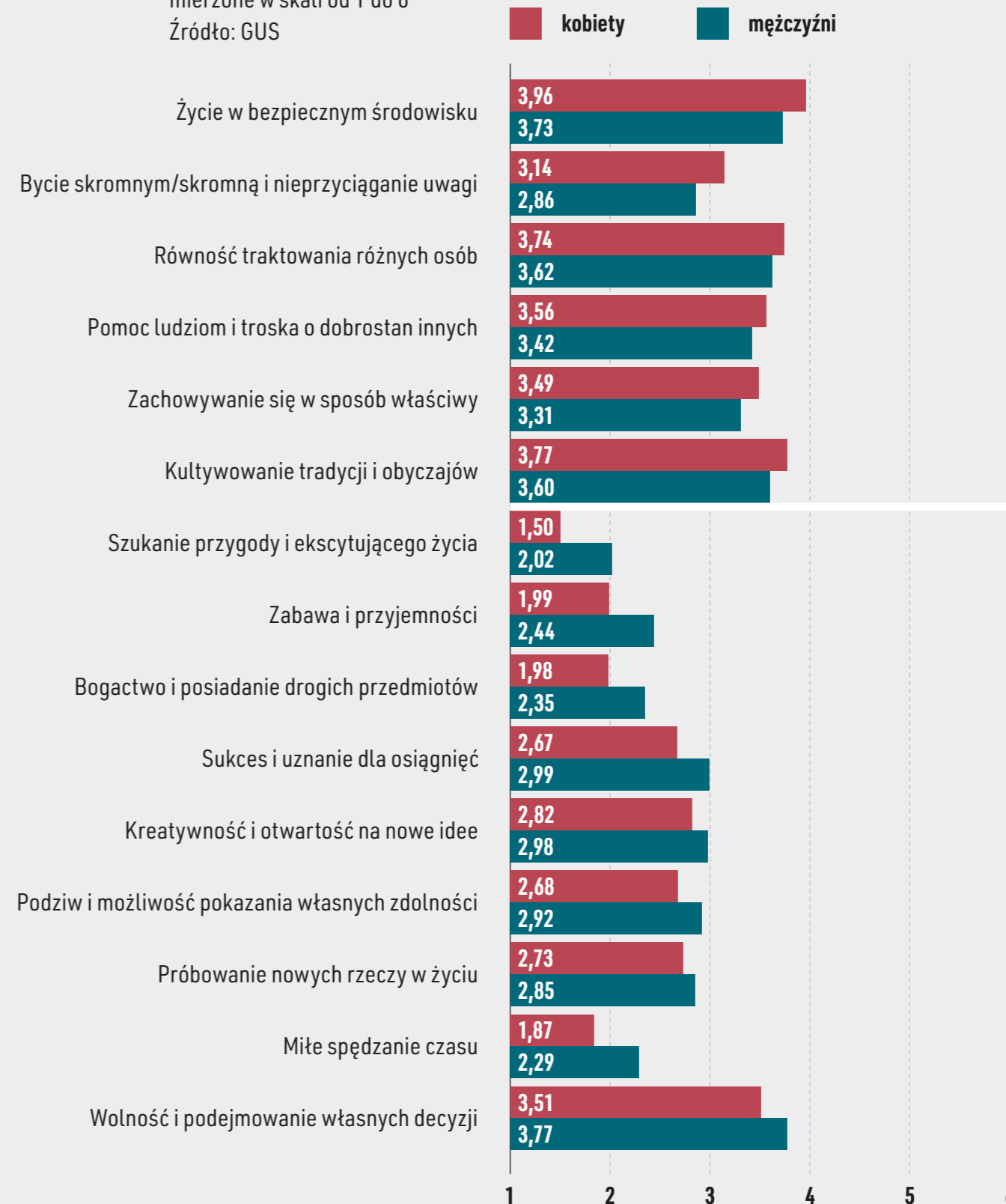
Mimo wskazanych we wcześniejszym rozdziale prawicowych preferencji silniejszych w grupie kobiet badanie ESS wykazuje istnienie dużej grupy mężczyzn o silnie konserwatywnych poglądach. Porównanie tych danych świadczy o innym rozumieniu prawicowości u kobiet i mężczyzn – o ile u kobiet związane jest ono przede wszystkim z dążeniem do bezpieczeństwa i kultywowaniem tradycji, o tyle u mężczyzn większe znaczenie zdają się mieć kwestie tożsamościowe.

Świadczą o tym odpowiedzi na pytania dotyczące stosunku do grupy osób LGBT. O ile co do wolności życia osób LGBT zgodnie z upodobaniami zgadza się większość kobiet i mężczyzn (53,4% mężczyzn i 55% kobiet jest za taką wolno-

Średnie przywiązanie do wartości

mierzone w skali od 1 do 6

Źródło: GUS

ścią), o tyle znacznie mniej mężczyzn wskazuje, że nie byłoby zawstydzeni, gdyby bliski członek rodziny okazał się gejem lub lesbijką (42,7% mężczyzn wobec 54,5% kobiet); także większa grupa mężczyzn jest przeciwko adopcji dzieci przez osoby LGBT (77,5% mężczyzn wobec 70,6% kobiet) (ESS).

Na to zjawisko wskazuje także sondaż Oko.press – osoby w wieku 18–39 lat zapytano o największe zagrożenia. Najważniejsze różnice między kobietami a mężczyznami były następujące (→11).

Z drugiej strony, jeśli chodzi o stosunek do imigrantów, grupa kobiet deklarująca, że nie należy przyjmować żadnych z nich, jest większa niż grupa mężczyzn twierdząca tak samo (12,9% K wobec 9,9% M) (OKO).

Podobnie badanie Fundacji Batorego (BAT) wskazało, że więcej kobiet niż mężczyzn jest za nieprzyjmowaniem imigrantów, co może być między innymi także skutkiem narracji, podsycanej przez część mediów, wskazującej na zagrożenie gwałtem lub innymi rodzajami przemocy ze strony imigrantów. Ponadto według 58% kobiet i 46% mężczyzn cenzura jest „czasami konieczna” (BAT).

Wśród mężczyzn w parze z zamiłowaniem do wolności idą często bardziej liberalne poglądy dotyczące prawa, np. 71% mężczyzn wobec 59% kobiet jest za legalizacją marihuany (BAT). Badania BAT i ESS oraz sondaż Oko.press wskazują też na znacznie większą wrażliwość kobiet na problemy ekologiczne.

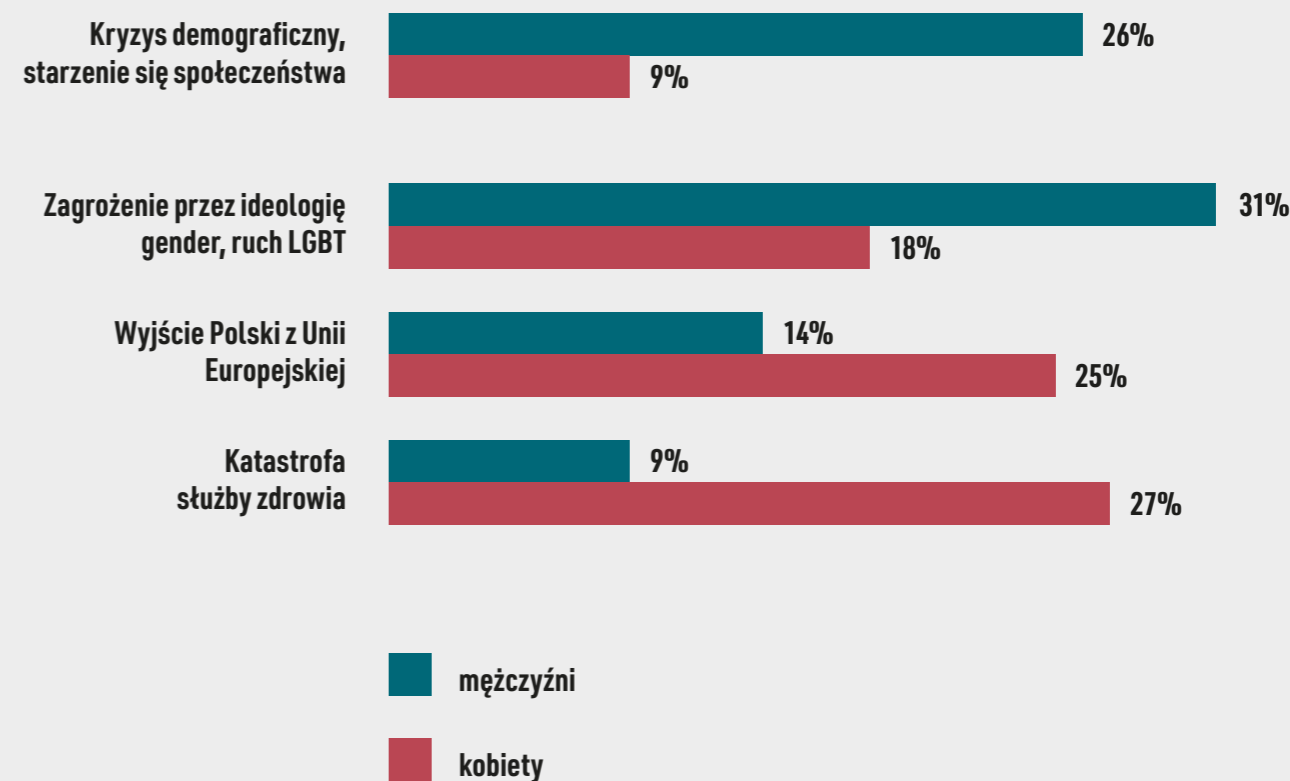
Mężczyźni deklarują nieco większe niż kobiety zaufanie do innych osób. Na skali od „ostrożności nigdy nie za wiele” (0) do „większości ludzi można ufać” (10) – kobiety nieco częściej zbliżyły się do pierwszej skrajności (średnia 3,92 wobec 4,16 u mężczyzn [ESS]). Z drugiej strony, kobiety częściej prowadzą życie towarzyskie niż mężczyźni. Są też bardziej wrażliwe na naruszanie dobra publicznego.

Mężczyźni częściej niż kobiety korzystają z nowych technologii IT (komputery, internet, smartfon). Badanie BAT wskazało jednak, że to kobiety są bardziej przywiązane do mediów społecznościowych (40% kobiet twierdziło, że „nie może bez nich żyć”, wobec 30% mężczyzn).

Ocena szczęścia i dobrostanu psychicznego wg ESS jest natomiast mniej więcej taka sama wśród kobiet i wśród mężczyzn. Choć kobiety częściej oceniają źle swoje zdrowie i mają wyższe wskaźniki depresji (DIA), to wśród mężczyzn tego typu problemy częściej kończą się próbami samobójczymi. Ponadto dane z DIA wskazują, że w przypadku kobiet na problemy psychiczne bardziej pozytywnie niż u mężczyzn wpływa aktywność fizyczna, natomiast w przypadku mężczyzn

Wybrane zagrożenia, jakie wskazały osoby w wieku 18–39

Źródło: OKO

częściej niż w przypadku kobiet występuje nadwaga, otyłość i nadużywanie alkoholu oraz papierosów. Mimo to więcej kobiet niż mężczyzn (31% wobec 19%) wstydzi się własnego ciała (BAT), co wynika ze szczególnej presji popkultury i innych wzorców.

Kobiety dotyka częściej stres rodzicielski, opiekuńczy i zdrowotny, zaś mężczyźni – zawodowy, małżeński i kafkowski (związany z załatwianiem spraw w urzędach) (DIA).

W młodszej grupie (do 30. roku życia) występuje zjawisko znacząco częstszej samotności mężczyzn. Jak wskazuje Krzysztof Pacewicz, „Wśród kobiet do 30 lat aż 46 proc. jest w związkach nieformalnych, 30 proc. w małżeńskich, a singielkami pozostaje tylko 20 proc. Wśród mężczyzn singlami jest aż... 47 proc.! (34 proc. jest w związkach nieformalnych, 15 proc. w małżeństwach). Co najmniej jedna czwarta młodych mężczyzn nie ma żadnych szans na znalezienie partnerki, bo są one już zajęte – mają o kilka lat starszych mężów lub partnerów”³. Jednocześnie jeśli chodzi o stosunek do współżycia, młode (do 30. r. ż.) kobiety są bardziej konserwatywne niż mężczyźni – 49% kobiet w tej grupie wiekowej nie akceptuje seksu bez zobowiązań, podczas gdy wśród młodych mężczyzn to 35% (PAC).

2.2 Starsi i młodszy. Różnice pokoleniowe

Sytuacja ekonomiczna

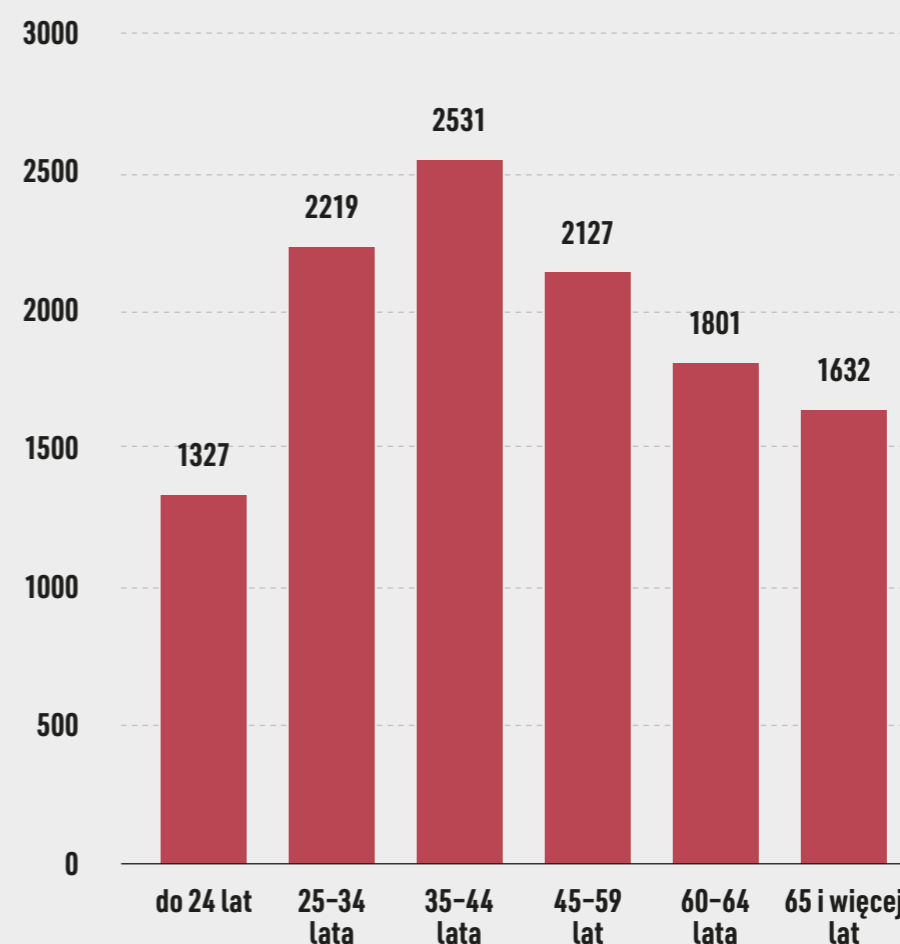
W wielu publikacjach na całym świecie podkreśla się ostatnio znaczące różnice pomiędzy pokoleniami urodzonymi w ciągu pierwszych 20–30 lat po II wojnie światowej (wg terminologii amerykańskiej są to *baby boomers*) oraz pokoleniami późniejszymi (mniej więcej urodzonymi od 1975 r. wzwyż).

Diagnoza Społeczna 2015 wskazuje co prawda, że najwyższe dochody występują w grupie wiekowej 35–44 (*vide* tabela poniżej), a także, że młodszy są lepiej wykształceni.

³ K. Pacewicz, *Młodzi mężczyźni są prawicowi i samotni, a młode kobiety liberalne i w związkach*, www.wyborcza.pl/magazyn/7,124059,24700696,mlodzi-wypisali-sie-z-politycznej-wojny-starszych-maja.html, dostęp: 3.09.2020.

Dochód osobisty netto wg grup wiekowych (w PLN)

Źródło: Diagnoza społeczna 2015

Jednak starsze pokolenia dysponują większym majątkiem i ich stabilność finansowa jest większa. Polscy odpowiednicy *boomerów* mieli lepsze szanse ekonomiczne w III RP – w głównej mierze dzięki dużym możliwościom na tworzącym się wolnym rynku pracy we wczesnych latach 90. oraz szansie wykupienia mieszkań komunalnych z dużymi bonifikatami w tym okresie. Kolejne pokolenie, tzw. generacja X (roczniki 1975–1985), po zakończeniu studiów natrafiło na ogromny kryzys na rynku pracy w latach 1999–2005 oraz lawinowy wzrost cen mieszkań. Następne pokolenia (milenialsi, generacja Z) wchodziły na rynek pracy już w lepszej sytuacji, ale i tak nie są one wolne od różnych zagrożeń ekonomicznych.

Jakub Sawulski w książce *Pokolenie '89* wskazuje między innymi na problemy mieszkaniowe, niestabilność zatrudnienia i sytuacji finansowej w młodszych pokoleniach, co z kolei przekłada się na niską dietność. Zarówno w pokoleniu X, jak i wśród milenialsów oraz generacji Z występuje uzasadniona obawa przed brakiem zabezpieczenia emerytalnego, gdyż prognozy wskazują na prawdopodobieństwo bardzo niskiej stopy zastąpienia (stosunek emerytury do ostatniej pensji).

Te i inne problemy spowodowały, że w dyskursie publicznym coraz częściej pojawiają się krytyczne opinie młodszych pokoleń na temat tych, które dorastały w czasach PRL-u. Jednocześnie starzenie się społeczeństwa powoduje, że z czasem coraz większym wyzwaniem będzie budowa solidarności międzypokoleniowej. Jak pisze G. Czapiewska, „Postępujące zmiany demograficzne, edukacyjne i na rynku pracy sprawiają, że relacje międzypokoleniowe wyrastają na znaczące wyzwanie XXI wieku. Konieczne zatem okazuje się wypracowanie nowego społecznego modelu solidarności międzypokoleniowej. Potrzebny jest kompleksowy pakiet propozycji, uwzględniający zmiany w zakresie polityki edukacyjnej, zdrowotnej, rynku pracy czy polityki społecznej”⁴.

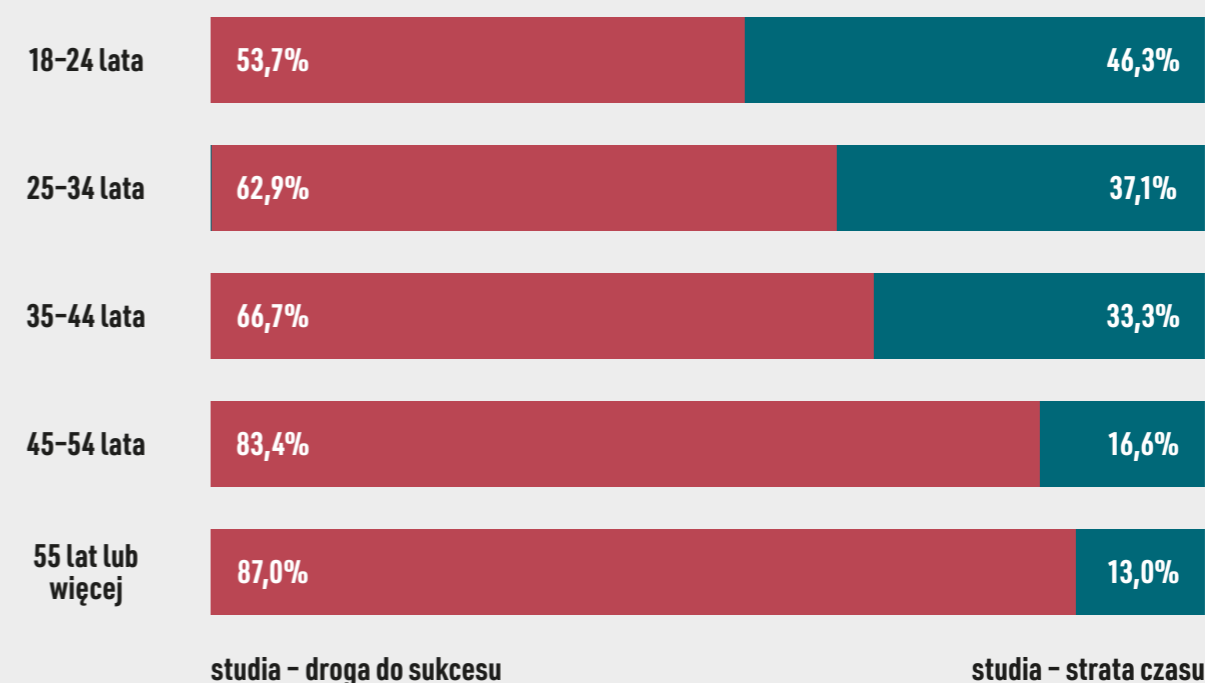
*

Niepokoi fakt, że młodsze grupy mniej niż starsze cenią wykształcenie i częściej uważają, że studia to strata czasu (46% w grupie 18–24, 37% w grupie 25–34, 17% w grupie 45–54) (BAT). Boom edukacyjny po transformacji ustrojowej spowodował znaczne zwiększenie odsetka osób idących na studia, jednak rynek pracy boleśnie zweryfikował te aspiracje i często okazywało się, że bardziej korzystne od wyższego wykształcenia jest zdobycie konkretnego zawodu.

⁴ G. Czapiewska *Solidarność międzypokoleniowa z perspektywy ekonomii i polityki społecznej*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, nr 61 (1/2020), str. 101.

Studia – droga do sukcesu czy strata czasu

Źródło: Badanie „Jacy są Polacy”, Fundacja Batorego 2018

studia – droga do sukcesu

studia – strata czasu

Polityka i aktywność społeczna

W grupach 18-24 i 25-34 osób zainteresowanych polityką jest odpowiednio 16,8 i 29,2%, podczas gdy w grupie 55+ jest to 46,3% respondentów ESS. Na niski poziom zainteresowania polityką wśród młodych wskazuje też badanie UKSW *Totalitaryzm w epoce postmodernizmu* przeprowadzone wśród młodzieży z krajów Europy Środkowej i Wschodniej.

Z drugiej strony w ostatnich wyborach prezydenckich odsetek głoszących młodych był wyższy niż średnia społeczeństwa (w grupie 18-29 było to 64,5%, a w generalnej populacji – 64,3%) (BIQ). Młodzi dojrzały (grupa 25-34, czyli roczniki 1983-1992) najsilniej spośród grup wiekowych wierzą w możliwość wpływu na politykę i podjęcia w niej aktywnej roli, a także (wraz z grupą 35-44) we własną zdolność do politycznej partycypacji (ESS). Paradoksalnie najniższe wskaźniki wiary w możliwość uprawiania aktywnej polityki lub wpływania na nią ma grupa, z której rekrutuje się duża część najwyższych postawionych polityków (grupa 55+) (ESS). Warto zauważyć, że ocena tej wiary jest ogólnie niska we wszystkich grupach wiekowych.

Młodsze pokolenia dużo rzadziej niż starsze identyfikują się z daną konkretną partią (w grupie 18-24 taką identyfikację wskazuje 18,1%, w grupie 25-34 – 25,8%, a w grupie 55+ – już 45,7% badanych) (ESS).

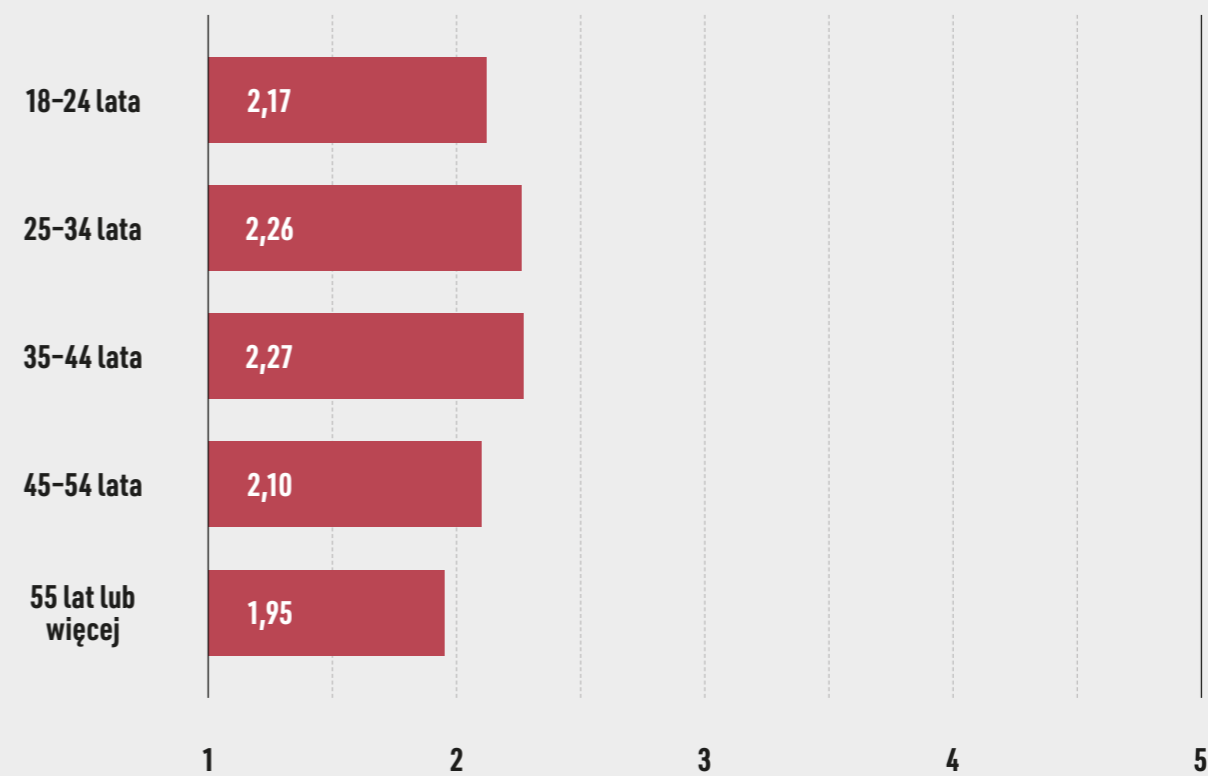
Młodzi nie uczestniczą znacząco częściej w bojkotach (najczęściej – grupa 35-44 [9,1% uczestniczyło w bojkotach w ciągu roku przed przeprowadzeniem badania]; w grupie 18-24 – 4,9%) i demonstracjach (grupa 35-44 – 8,4%; grupa 18-24 – 5,4%) (ESS – choć warto zwrócić uwagę, że badanie prowadzone było przed młodzieżowymi strajkami klimatycznymi), a pracę społeczną dla organizacji obywatelskich wykonują tylko nieco częściej niż starsi (najczęściej zaangażowana jest w taką pracę grupa 35-44 [52% respondentów APO]).

Młodsze pokolenia co do zasady mają nieco więcej niż starsze zaufania do instytucji (parlament, system sądownictwa), natomiast nie różnią się znacząco od starszych co do (braku) zaufania do polityków i policji. Do partii politycznych nieco większe zaufanie mają najmłodszy i najstarsi (najmniejsze występuje w grupie 35-44) (ESS).

Na skali lewica-prawica z politycznego punktu widzenia młodsze pokolenia częściej niż starsze deklarują się jako zwolennicy/zwolenniczki prawicy (najwięcej osób o orientacji raczej prawicowej niż lewicowej występuje w grupie 18-24, a najmniej – w grupie 55+) (ESS). Nie koreluje to jednak z poparciem dla Prawa i Sprawiedliwości, które największe jest w grupie 45-54 oraz 55+ (BIQ, ESS). W ESS młodzi utożsamiający się z prawicą często wskazywali jako swój wybór Kukiz'15 (dziś – Konfederację).

Wiara we własną możliwość aktywnego uczestnictwa w polityce wg wieku, średnia ocena w skali od 1 (w ogóle nie wierzę) do 5 (wierzę całkowicie).

Źródło: ESS fala 9

Wyraźnie widać, że **młodsze pokolenia (poniżej 35. r. ż.) rzadziej wybierają duopol PiS-PO**, częściej wskazując takie partie jak Razem, Konfederacja, a nawet PSL, podczas gdy poparcie dla PO najwyższe jest w grupach 35-44 i 55+ (BIQ).

Wartości, styl i jakość życia

Na potrzeby badania wartości podzieliłem respondentów ESS na dwie grupy – do 34. roku życia oraz powyżej 34. roku życia⁵. Poniżej wskazano wartości, co do których wystąpiły największe różnice między tymi dwiema grupami (obliczono średnie przywiązanie do wartości mierzone w skali od 1 do 6; w wykresie na następnej stronie wskazano te wartości, dla których różnica średniej jest większa niż 0,1).

W dużej mierze wartości bliskie starszej grupie wiekowej są tymi samymi, które okazywały się ważniejsze dla kobiet (*vide* poprzedni rozdział), a wartości młodszych zbliżone do tych, na które wskazywali mężczyźni w każdym wieku (wg DIA młodzi są bardziej hedonistyczni, starsi – bardziej eudajmoniczni).

Warto jednak podkreślić, że tym, co łączy obie grupy, jest waga przywiązywana do:

- wolności;
- równości;
- pomocy innym ludziom i troski o nich;
- otrzymywania szacunku;
- lojalności wobec bliskich i przyjaciół.

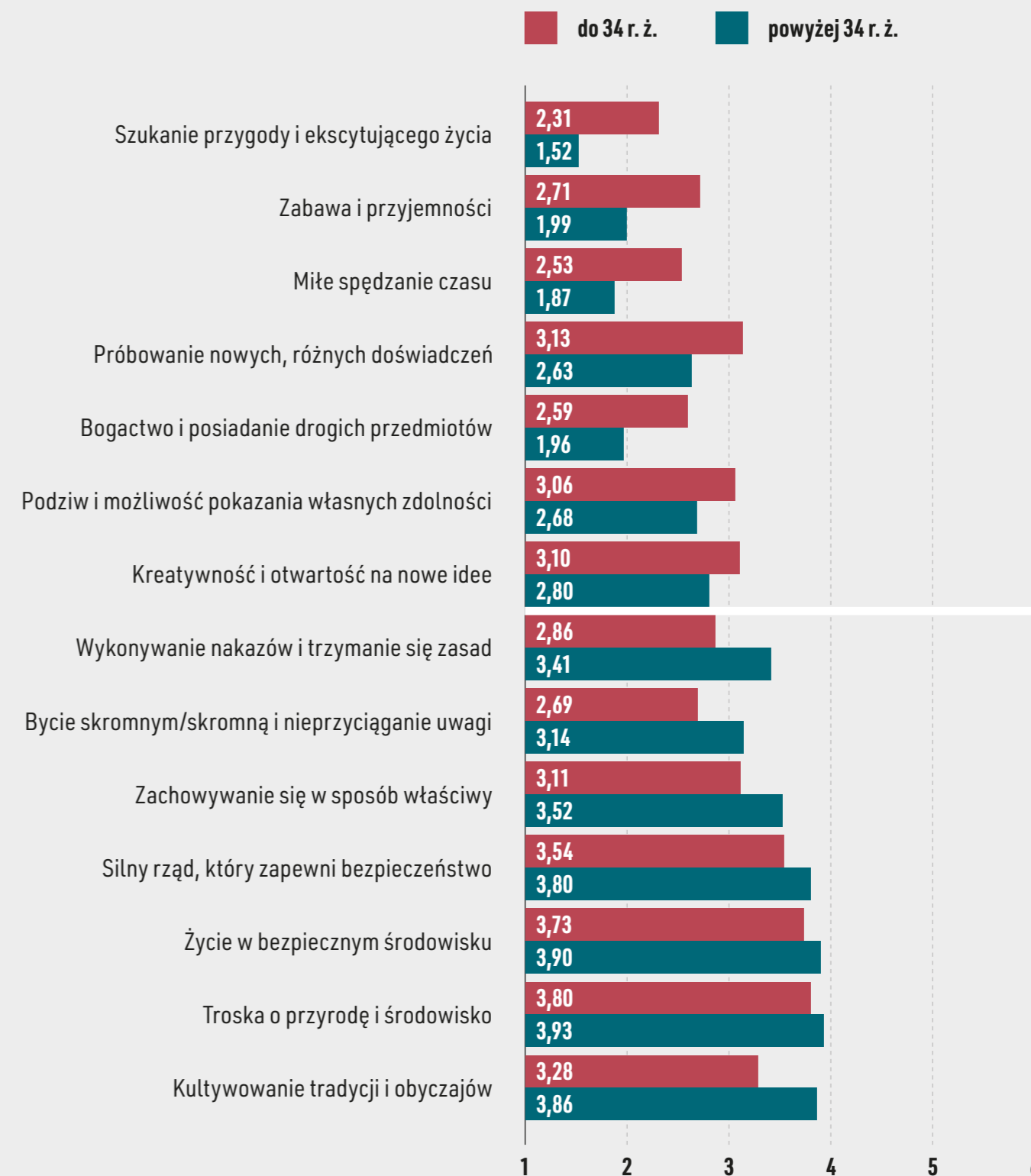
Nieoczywisty wydaje się fakt, że troska o przyrodę i środowisko jest silniejsza w grupie 35+ niż w grupie młodszej. Czy wynika to ze specyfiki Polski lub Europy Wschodniej na tle innych państw Zachodu, gdzie młodzi szczególnie angażują się w działania proekologiczne, czy też z momentu prowadzenia badań (rok 2017, a więc przed zwiększoną aktywnością Greta Thunberg i młodych aktywistów oraz znaczącym nasileniem świadomości skutków ocieplenia klimatu), nie da się stwierdzić bez kolejnych badań. Jednak także badanie BAT z 2018 r. wskazuje na niższą wrażliwość młodych na kwestie ekologiczne („ekologia to fanaberia” – twierdzi 17% respondentów z pokolenia 18-24 i 11% z pokolenia 55+).

Kwestia transformacji energetycznej raczej łączy Polaków niż dzieli – na pytanie, czy energia powinna być pozyskiwana z węgla, czy z wiatru, 83% Polaków odpowiedziało: „z wiatru”, a 17%: „z węgla” (BAT). Nie wystąpiły znaczące różnice pod względem socjodemograficznym.

⁵ Zastosowano skróty: grupa młodsza – mł.; grupa starsza – st.

Średnie przywiązanie do wartości

mierzone w skali od 1 do 6

Mimo mniejszego przywiązania młodych do tradycji badanie BAT wskazuje z kolei na przykładanie przez nich wagi do symboli historycznych i czynów bohaterskich (mniejszy sceptycyzm wobec Powstania Warszawskiego, większy kult „żołnierzy wyklętych”, choć z drugiej strony znacząco niższa estyma dla Lecha Wałęsy).

Młodzi deklarują mniejsze niż starsi przywiązanie emocjonalne do ojczyzny (ESS, BAT) i mniejsze zaangażowanie w religię (jako nieprzynależni do żadnej religii czy wyznania określa się 18,3% w grupie młodszej i 10,5% w grupie starszej [ESS]), niżej oceniają siłę swojej religijności, rzadziej uczestniczą w nabożeństwach i modlą się (*vide* wykres na następnej stronie).

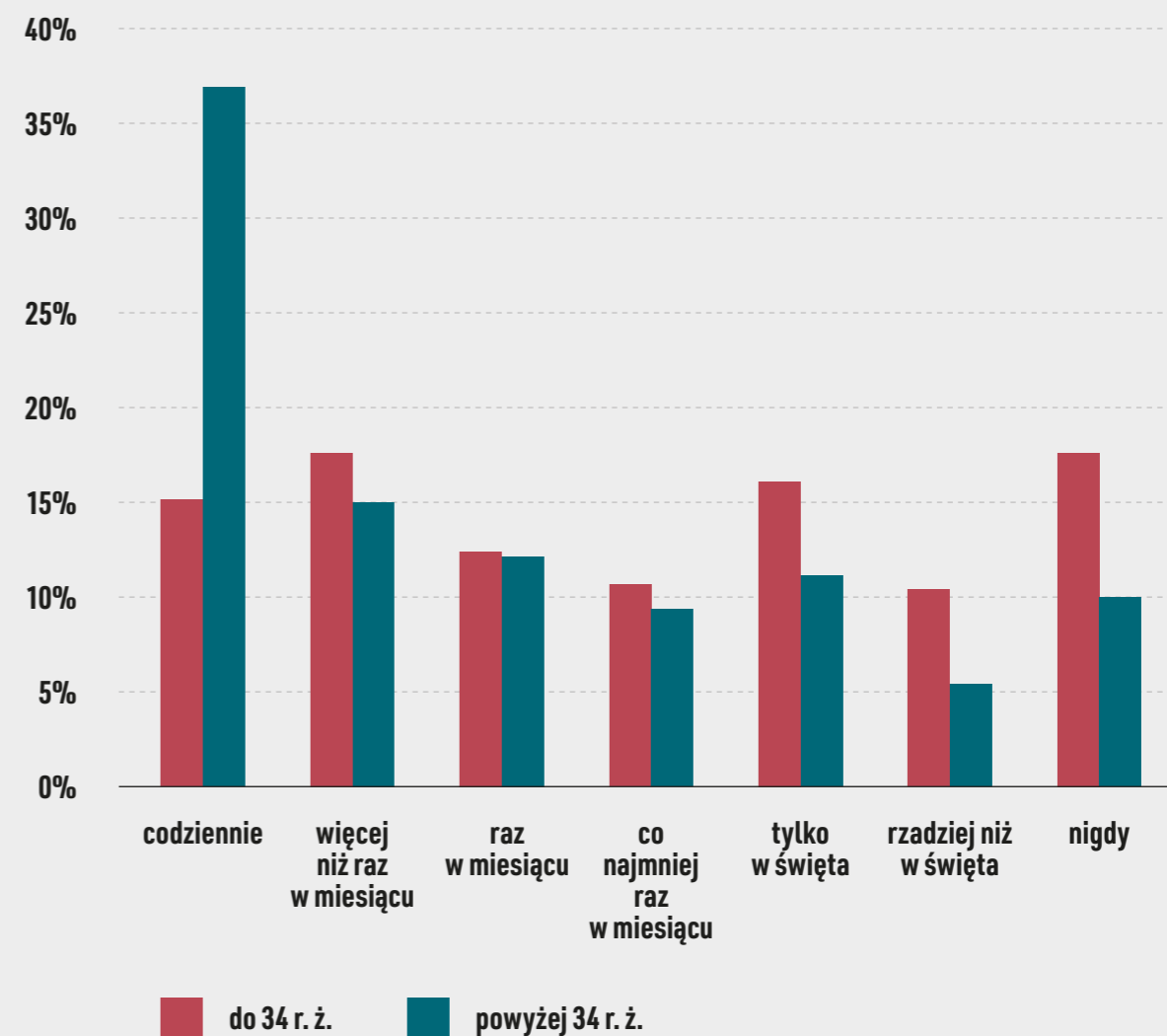
Według DIA dla osób starszych ważniejsze niż dla młodszych są wartości takie jak pogoda ducha, uczciwość, życzliwość i szacunek oraz zdrowie, zaś dla młodszych – wykształcenie (co stoi w sprzeczności z badaniem BAT, w którym młodzi wskazywali często, że studia to „strata czasu”) oraz wolność. Młodzi wykazują wg DIA i ESS mniejszą skłonność do postaw fatalistycznych.

Niełatwe jest wskazanie różnic pokoleniowych na osi prawica-lewica w ujęciu związanym z wartościami. Zależy bowiem, czy definicję lewicy i prawicy uzależnimy od kwestii gospodarczych, czy obyczajowych. O ile w sferze gospodarczej młodzi częściej mają poglądy prawicowe, czyli niesocjalne i nieetatystyczne (ze zdaniem, że „rząd powinien zredukować różnice dochodów” zgadza się 73,9% w grupie 34+ i już tylko 64,6% badanych w grupie do 34. r. ż. [ESS]), o tyle wśród młodych generalnie wyższa jest akceptacja dla osób LGBT (np. znacznie mniej osób młodych wskazuje, że byłoby zawstydzonych, gdyby bliski członek rodziny okazał się gejem lub lesbijką – 24,5% osób w grupie poniżej 35 r.ż. wobec 36,0% w grupie starszej [ESS]). Osoby młodsze są też bardziej skłonne do przyjmowania imigrantów do Polski (ESS). Co ciekawe, młodzi nie są znacząco bardziej niż starsi zwolennikami legalizacji marihuany (BAT).

Im młodszy wiek, tym większe zaufanie do innych osób. Na skali od „ostrożności nigdy nie za wiele” (0) do „większości ludzi można ufać” (10) najwyższe zaufanie wystąpiło w grupach 18–24 (średnia 4,37) i 25–34 (średnia 4,38), a najniższe – wśród grupy 55+ (średnia 3,87) (ESS). Młodzi częściej prowadzą też życie towarzyskie (mimo mniejszej ilości wolnego czasu np. w grupie 25–34 niż w przypadku emerytów) (ESS), są jednak mniej wrażliwi na naruszanie dobra publicznego, na co wskazuje też badanie BAT (młodzi są bardziej skłonni do kombinacji podatkowych czy niekasowania biletów). Wśród młodych dużo słabsze są też więzi sąsiedzkie (wg BAT w grupie 25–34 sąsiadów osobiście zna 57% osób, a w grupie 55+ jest to 73%).

Częstotliwość modlitwy poza nabożeństwami

Źródło: ESS fala 9

Ocena szczęścia i dobrostanu psychicznego oraz fizycznego wg ESS i wg DIA jest wyższa w młodszych grupach wiekowych. Z kolei nadużywanie alkoholu i papierosów dotyczy najczęściej średnich grup wiekowych (35-55) (DIA). Młodsze osoby bardziej wstydzą się swojego ciała (BAT), co po części wynika ze zwiększonej presji popkultury w świecie cyfrowym, a po części – związane jest z rosnącym wśród młodzieży problemem nadwagi i otyłości.

2.3 Stabilni i niepewni. Różnice w dochodach

Aby przeanalizować różnice między osobami o różnych poziomach dochodów, zbiór ESS podzieliłem na 3 grupy z punktu widzenia decylu dochodów gospodarstw domowych:

- najniższe dochody – decyl 1-3;
- średnie dochody – decyl 4-7;
- najwyższe dochody – decyl 8-10.

Do osób o najniższych dochodach należą w Polsce (wg DS) bezrobotni i bierni zawodowo, osoby o niskim wykształceniu, renciści, osoby starsze, rozwiedzione, emeryci i osoby z mniejszych miejscowości (zwłaszcza ze wsi).

Polityka i aktywność społeczna

Różnice między grupami dochodowymi co do zainteresowania polityką nie są wielkie. Stosunkowo najbardziej zainteresowana polityką jest grupa o średnich dochodach (38,4% wskazań „raczej zainteresowana” + „bardzo zainteresowana”), a najmniej – ta o najniższych (33,6%) (ESS). W tej ostatniej wynika to z braku wiary w możliwość wpływu na politykę i odgrywania w niej aktywnej roli (74,4% osób w najniższej grupie dochodowej nie wierzy w taką możliwość wobec odpowiednio 66,1 i 66,0% w średniej i najwyższej [ESS]). Najniższy poziom wiary w polskich polityków występuje jednak w grupie z najwyższymi dochodami (średnia 2,97 w skali od 1 do 10), a najwyższy – w grupie najmniej zarabiającej (3,24). Można postawić następującą hipotezę: poczucie braku bezpośredniego wpływu na politykę powoduje, że prawdopodobnie grupa osób o najniższych dochodach decyduje się pozostawić politykę w rękach działaczy. Z kolei osoby o najniższych dochodach najrzadziej ufają Unii Europejskiej (średnia 4,39 wobec odpowiednio 4,73 w grupie o średnich dochodach i 4,67 w grupie o najwyższych dochodach [ESS]).

Także praktyczna aktywność polityczna (bojkoty, uczestnictwo w partii) najsilniejsza jest w grupie o średnich dochodach, za wyjątkiem demonstracji: im wyższe dochody, tym większa grupa osób uczestniczących w demonstracjach (ESS).

Wszystkie trzy grupy tak samo rzadko (ok. 34%) utożsamiają się bardziej z jedną partią niż z innymi, jednak występują tu znaczące różnice (ESS). Poniżej wskazane są grupy dochodowe, w których stosunkowo najwięcej osób utożsamia się z daną partią (badanie ESS z 2017 r., dlatego brak Konfederacji).

Partia	Grupy dochodowe, w których stosunkowo najwięcej osób utożsamia się z tą partią	Grupy dochodowe, w których stosunkowo najmniej osób utożsamia się z tą partią
Kukiz'15	Najniższe dochody Najwyższe dochody	Średnie dochody
Nowoczesna	Najwyższe dochody	Najniższe dochody
Platforma Obywatelska	Najwyższe dochody	Najniższe dochody
PSL	Najniższe dochody	Najwyższe dochody
PiS	Najniższe dochody	Najwyższe dochody
Razem i SLD	Średnie dochody	Najniższe dochody

Mamy zatem do czynienia z „partiami bogatych” (partie składające się na KO, czyli Nowoczesna i PO) oraz „partiami biednych” (PiS, PSL). Interesujące, że w Polsce ku lewicy skłaniają się raczej osoby o średnich i wyższych, a nie o najniższych dochodach. Na skali od 0 (skrajna lewica) do 10 (skrajna prawica) średnia ocena dla respondentów ESS z najniższej grupy dochodowej wyniosła 6,15, a dla grup średniej i najwyższej – odpowiednio 5,61 i 5,82.

Osoby o niskich dochodach są też znacząco mniej aktywne społecznie, na co wskazuje badanie APO (w grupach o dochodzie na 1 osobę w gospodarstwie domowym do 899 PLN i 900-1299 PLN odsetek osób deklarujących pracę społeczną wyniósł odpowiednio 37 i 32%, zaś w grupie o dochodzie 2500 lub więcej – 56%).

Wartości, styl i jakość życia

Poniżej wskazane są wartości szczególnie ważne dla danych grup. Poniżej wskazano wartości, dla których średnie przywiązanie do mierzone w skali od 1 do 6 było najwyższe w danej grupie.

Wartości ważniejsze dla grupy niskich dochodów niż dla pozostałych grup	Wartości ważniejsze dla grupy średnich dochodów niż dla pozostałych grup	Wartości ważniejsze dla grupy wyższych dochodów niż dla pozostałych grup
Równe traktowanie różnych grup	Próbowanie nowych, różnych doświadczeń	Kreatywność i otwartość na nowe idee
Życie w bezpiecznym środowisku	Szukanie przygody i ekscytującego życia	Bogactwo i posiadanie drogich przedmiotów
Wykonywanie poleceń i trzymanie się reguł		Podziw i możliwość pokazania własnych zdolności
Zachowywanie się w sposób właściwy		Miłe spędzanie czasu
Bycie skromnym/ skromną i nieprzyciąganie uwagi		Wolność i podejmowanie własnych decyzji
Silny rząd, który zapewni bezpieczeństwo		Sukces i uznanie dla osiągnięć
Kultywowanie tradycji i obyczajów		

Tym, co łączy wszystkie grupy, jest waga przywiązywana do:

- zrozumienia dla różnych ludzi;
- pomocy innym ludziom i troski o nich;
- otrzymywania szacunku;
- lojalności wobec bliskich i przyjaciół;
- troski o przyrodę.

Badanie BAT wskazuje natomiast na następujące istotne różnice między osobami z wyższych i niższych grup dochodowych:

- im niższe dochody, tym mniej liberalne podejście do życia seksualnego: mniejsza skłonność do akceptacji odmiennych orientacji seksualnej (homoseksualizm za dekię uważa 37% osób z najniższej grupy dochodowej, a 29% - w najwyższej), wybaczenia zdrady (32% osób w najniższej grupie dochodowej że zdradę „można wybaczyć” wobec 58% w średniej);
- im wyższe dochody, tym większa skłonność do wychowania dzieci stawiającego na dyscyplinę, a nie na bezstresowość (co może wynikać z neoliberalnego przywiązania do wyników i kultu pracy w najbogatszych grupach) - w grupie z dochodami miesięcznymi do 2500 PLN zwolenników bezstresowego wychowania było 28%, zaś w grupie z dochodami powyżej 7500 PLN - 15%;

Osoby z grup o niższych dochodach są mniej przywiązane emocjonalnie zarówno do ojczyzny, jak i do Europy, są natomiast bardziej religijne, częściej modlą się i uczestniczą w praktykach religijnych (zdecydowanie częściej niż osoby w grupie o najwyższych dochodach) (ESS).

Według DIA osoby zamożne częściej niż mniej zamożne wskazują jako ważne dla siebie wartości takie jak pogoda ducha, uczciwość, wykształcenie, życzliwość i szacunek otoczenia.

Zarówno badanie BAT, jak i ESS wskazują na następującą zależność: im wyższe dochody, tym większa skłonność do gospodarczego liberalizmu (BAT: krytyczne podejście do „500+”; ESS: mniej osób zgadzających się, że rząd powinien zredukować różnice w poziomie dochodów).

Jeśli chodzi o wartości, osoby z najniższej grupy dochodowej są najmniej otwarte na imigrację i na równouprawnienie osób LGBT. Grupa ta wykazuje też najniższe wskaźniki zaufania społecznego (na skali od „ostrożności nigdy nie za wiele” (0) do „większości ludzi można ufać” (10) najwyższe zaufanie wystąpiło w grupie o średnich dochodach (średnia 4,16), a najniższe - w grupie o niskich dochodach (3,76). Grupa o niskich dochodach prowadzi też mniej intensywne życie towarzyskie (spotkania z przyjaciółmi rzadziej niż raz w miesiącu lub nigdy - w grupie o najniższych dochodach wskazało 27,8% badanych, w średniej grupie - 18,0%, a w tej o najwyższych dochodach - 20,8%) (ESS).

Ocena szczęścia i dobrostanu psychicznego oraz fizycznego wg ESS i wg DS jest tym wyższa, im wyższy jest dochód. Osoby o najniższych dochodach najczęściej też są palaczami, a te o najwyższych – najczęściej nadużywają alkoholu.

2.4 Magistrowie i robotnicy. Różnice w wykształceniu

Sytuacja ekonomiczna

W Polsce wraz z wykształceniem rośnie dochód. Wg DIA miesięczny dochód osobisty netto na osobę w przypadku osób z wykształceniem podstawowym lub niższym wyniósł 1271 PLN, a w przypadku osób z wykształceniem wyższym – 2839 PLN.

Aby przeanalizować różnice między osobami o różnym wykształceniu, zbiór ESS podzieliłem na trzy grupy ludzi mających wykształcenie:

- podstawowe lub gimnazjalne;
- średnie lub policealne;
- wyższe, doktorat lub wyżej.

Polityka i aktywność społeczna

Jako „zainteresowane” lub „bardzo zainteresowane” polityką deklarowało się 51,3% respondentów ESS z wykształceniem wyższym, a z podstawowym lub gimnazjalnym – 21,1% (ESS). Podobnie jak osoby o niskich dochodach (te grupy zresztą w dużej części się pokrywają), osoby z wykształceniem podstawowym i średnim mają sceptyczne podejście do możliwości aktywnego działania w polityce i wpływu na nią. Jednocześnie nie różnią się znacząco od osób z wykształceniem wyższym, jeśli chodzi o zaufanie do policji, sądownictwa i parlamentu. Natomiast zaufanie do polskich polityków i partii jest stosunkowo najwyższe w grupie z wykształceniem podstawowym i gimnazjalnym, w przeciwieństwie do zaufania do organizacji międzynarodowych, które jest najwyższe wśród osób z wyższym wykształceniem (ESS).

Można postawić hipotezę, że wynika to z tego, iż pozytywne skutki działania organizacji międzynarodowych są odczuwalne przede wszystkim w bogatszych grupach (studia zagraniczne, podróże, atrakcyjna, dobrze płatna praca), a ich negatywne skutki odczuwają biedniejsi (konkurencja na rynku pracy ze strony migrantów, niedostępność wyjazdów zagranicznych ze względu na ich koszt itd.).

Praktyczna aktywność polityczna (bojkoty, petycje, uczestnictwo w demonstracji, działanie w partii) jest zdecydowanie najwyższa w grupie z wyższym

wykształceniem (ESS). To samo dotyczy aktywności w organizacjach pozarządowych (57% osób z wyższym wykształceniem deklaruowało taką aktywność w badaniu APO wobec 38% z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym i 34% wśród osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym).

Z jedną z partii częściej utożsamiają się osoby z wykształceniem wyższym (38,9%) niż osoby z wykształceniem średnim (35,6%) i podstawowym (23,2%) (ESS). Poniżej wskazane są grupy dochodowe, w których stosunkowo najwięcej osób utożsamia się z daną partią (badanie ESS w 2017 r., dlatego brak Konfederacji).

Partia	Grupy wg wykształcenia, w których stosunkowo najwięcej osób utożsamia się z tą partią	Grupy wg wykształcenia, w których stosunkowo najmniej osób utożsamia się z tą partią
Kukiz'15	Wyższe	Średnie
Nowoczesna	Wyższe	Podst./gimn.
Platforma Obywatelska	Wyższe	Średnie, podst./gimn.
PSL	Średnie	Podst./gimn.
PiS	Podst./gimn.	Wyższe
Razem i SLD	Wyższe	Podst./gimn.

Jak wskazuje powyższa tabela, lewica w Polsce nie jest więc tylko partią klasy średniej, ale też osób wyżej wykształconych. Po stronie prawej partią ludzi niżej wykształconych jest PiS, a osoby wyżej wykształcone o poglądach prawicowych wybierały stosunkowo często Kukiz'15.

Wartości, styl i jakość życia

Poniżej wskazane są wartości szczególnie ważne dla poszczególnych grup wg wykształcenia. Poniżej wskazano wartości, dla których średnie przywiązanie do mierzone w skali od 1 do 6 było najwyższe w danej grupie.

Wartości ważniejsze dla grupy z wykształceniem podstawowym/gimnazjalnym niż dla pozostałych grup	Wartości ważniejsze dla grupy z wykształceniem średnim/policealnym niż dla pozostałych grup	Wartości ważniejsze dla grupy z wykształceniem wyższym niż dla pozostałych grup
Bycie skromnym/skromną i nieprzyciąganie uwagi	Życie w bezpiecznym środowisku	Kreatywność i otwartość na nowe idee Próbowanie nowych, różnych doświadczeń Wykonywanie poleceń i trzymanie się reguł Silny rząd, który zapewni bezpieczeństwo Wolność i podejmowanie własnych decyzji Zrozumienie różnych ludzi Miłe spędzanie czasu Pomoc ludziom i troska o ich dobrostan Lojalność wobec bliskich i przyjaciół Sukces i uznanie osiągnięć Zachowywanie się w sposób właściwy Troska o przyrodę

Źródło: ESS

Na uwagę zasługuje przede wszystkim stosunkowo niższe przywiązywanie wagi do wszystkich wskazanych wartości (zarówno materialnych, jak i altruistycznych) wśród osób o wykształceniu podstawowym, gimnazjalnym lub średnim, oraz jednocześnie pragnienie wolności i bezpieczeństwa wśród osób o wykształceniu wyższym.

Tym, co łączy wszystkie grupy, jest podkreślanie wagi:

- równego traktowania różnych grup;
- pomocy innym ludziom i troski o nich;
- otrzymywania szacunku;
- kultywowania tradycji.

Badanie BAT wskazuje natomiast na następujące istotne różnice pod względem wykształcenia:

- im wyższe wykształcenie, tym bardziej wg respondentów praca jest pasją, a nie koniecznością;
- im wyższe wykształcenie, tym większa skłonność do wychowania dzieci stawiającego na dyscyplinę, a nie na bezstresowość;
- im wyższe wykształcenie, tym wyższe przywiązanie do wartości wyższych takich jak heroizm, odwaga, szlachetność, patriotyzm;
- im wyższe wykształcenie, tym wyższy liberalizm w kwestiach seksualnych i gospodarczych („rząd powinien zredukować różnice w dochodach” – w grupie z wykształceniem wyższym z takim twierdzeniem zgadza się 56,4%, a w grupie z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym oraz średnim lub policealnym – po 75,7%).

Wbrew stereotypom emocjonalne przywiązanie do ojczyzny jest tym wyższe, im wyższe wykształcenie (w skali od 1 do 10 – średnia 8,03 w grupie z wykształceniem podstawowym i gimnazjalnym i 8,52 w grupie z wykształceniem wyższym). Natomiast w grupach z niższym wykształceniem wyższe są wskaźniki religijności.

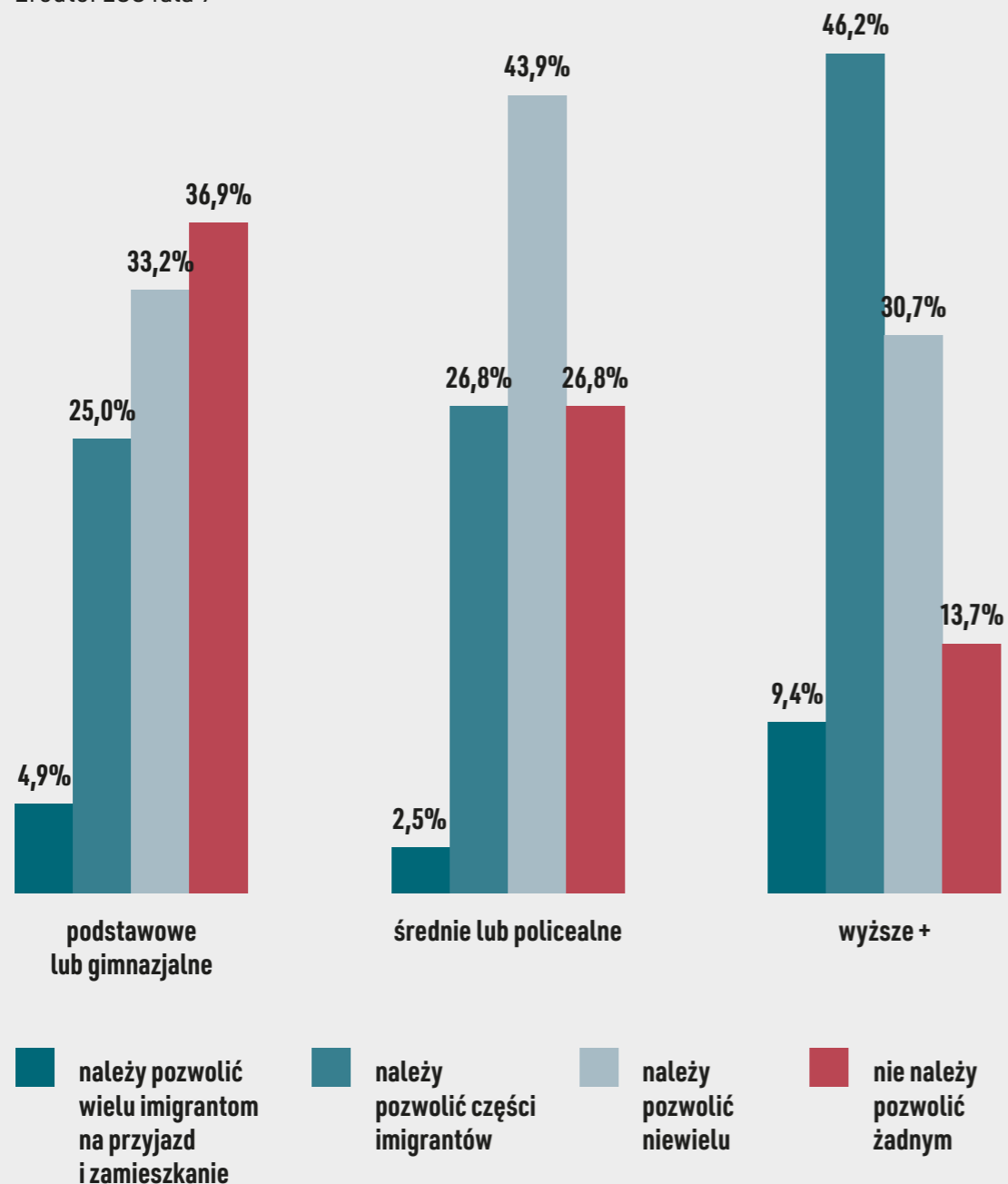
Grupy wyodrębnione na podstawie wykształcenia zdecydowanie różnią się w zakresie otwartości na osoby LGBT+ i na imigrantów (*vide* wykres poniżej) – zdecydowanie większa otwartość występuje w grupie z wyższym wykształceniem niż w dwóch pozostałych.

Osoby z wyższym wykształceniem generalnie są bardziej zadowolone ze swojego życia, zdrowia, rzadziej też palą papierosy, natomiast często nadużywają alkoholu (choć osoby z wykształceniem podstawowym częściej sięgają po alkohol w kłopotach).

Czy należy pozwolić na przyjazd i zamieszkanie w Polsce imigrantom z innych grup etnicznych?

Źródło: ESS fala 9

2.5 Duże miasta i reszta. Różnice pod względem wielkości miejscowości⁶

Sytuacja ekonomiczna

Co do zasady, im większa miejscowość zamieszkania, tym bardziej wzrastają średnie dochody osobiste Polaków. **Dochody rosną wraz z wielkością miejscowości** poza jednym wyjątkiem – mieszkańcy najmniejszych miast (mniej niż 20 000 mieszkańców) zarabiają więcej niż mieszkańcy miast 20–100 tys. – *vide* wykres na następnej stronie.

Im mniejsza miejscowość, tym mniej osób korzystających z internetu i znających języki obce. Inaczej rzecz się ma z prawem jazdy – ma je stosunkowo więcej osób mieszkających na wsi (61,9%) niż osób z małych miast od 20 do 100 tys. mieszkańców (58,5%), co najprawdopodobniej spowodowane jest m.in. wykluczeniem transportowym na wsi i koniecznością przemieszczania się za pomocą własnego samochodu (DIA).

Polityka i aktywność społeczna

Duże i małe miejscowości różnią się od siebie stylem zaangażowania politycznego. Jak wskazują analizy Jarosława Flisa, „frekwencja w wyborach samorządowych jest mocno uzależniona od wielkości miejscowości – im mniejsza miejscowość, tym frekwencja jest wyższa. To odwrotna zależność niż w przypadku wyborów parlamentarnych i europejskich”⁷. Także w ostatnich wyborach prezydenckich wg *exit poll* najwyższa frekwencja wystąpiła w dużych miastach (69,8%), a najniższa na wsiach (61%).

Kolejny wykres na następnej stronie ukazuje poparcie dla poszczególnych partii w wyborach parlamentarnych w 2019 r. w zależności od wielkości miejscowości.

Mieszkańcy mniejszych miejscowości generalnie skłaniają się raczej do głosowania na Prawo i Sprawiedliwość oraz PSL, zaś mieszkańcy dużych miejscowości – na KO i SLD. Ciekawy jest casus Konfederacji, która, podobnie jak dawniej Kukiz'15, przybiera formę „miejskiej prawicy” i popularna jest przede wszystkim w średnich miastach. Wysokie poparcie dla Konfederacji wystąpiło

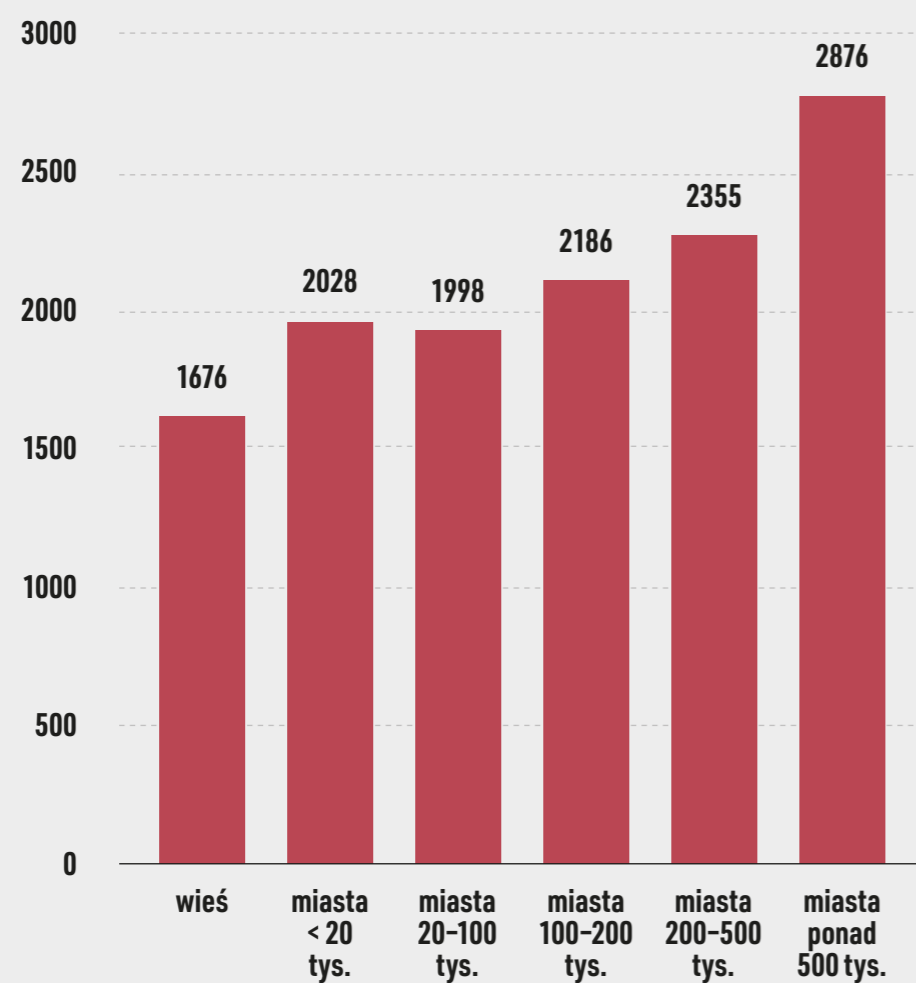
⁶ Zawartość tego rozdziału różni się nieco od pozostałych ze względu na brak dostępności danych dotyczących wielkości miejscowości w zbiorze ESS.

⁷ „to i jak zagłosuje. Wyniki badań CBOS oraz analizy ekspertów” Serwis Samorządowy PAP, <https://samorzad.pap.pl/kategoria/wybory/kto-i-jak-zaglosuje-wyniki-badan-cbos-oraz-analazy-ekspertow>, dostęp: 3.09.2020.

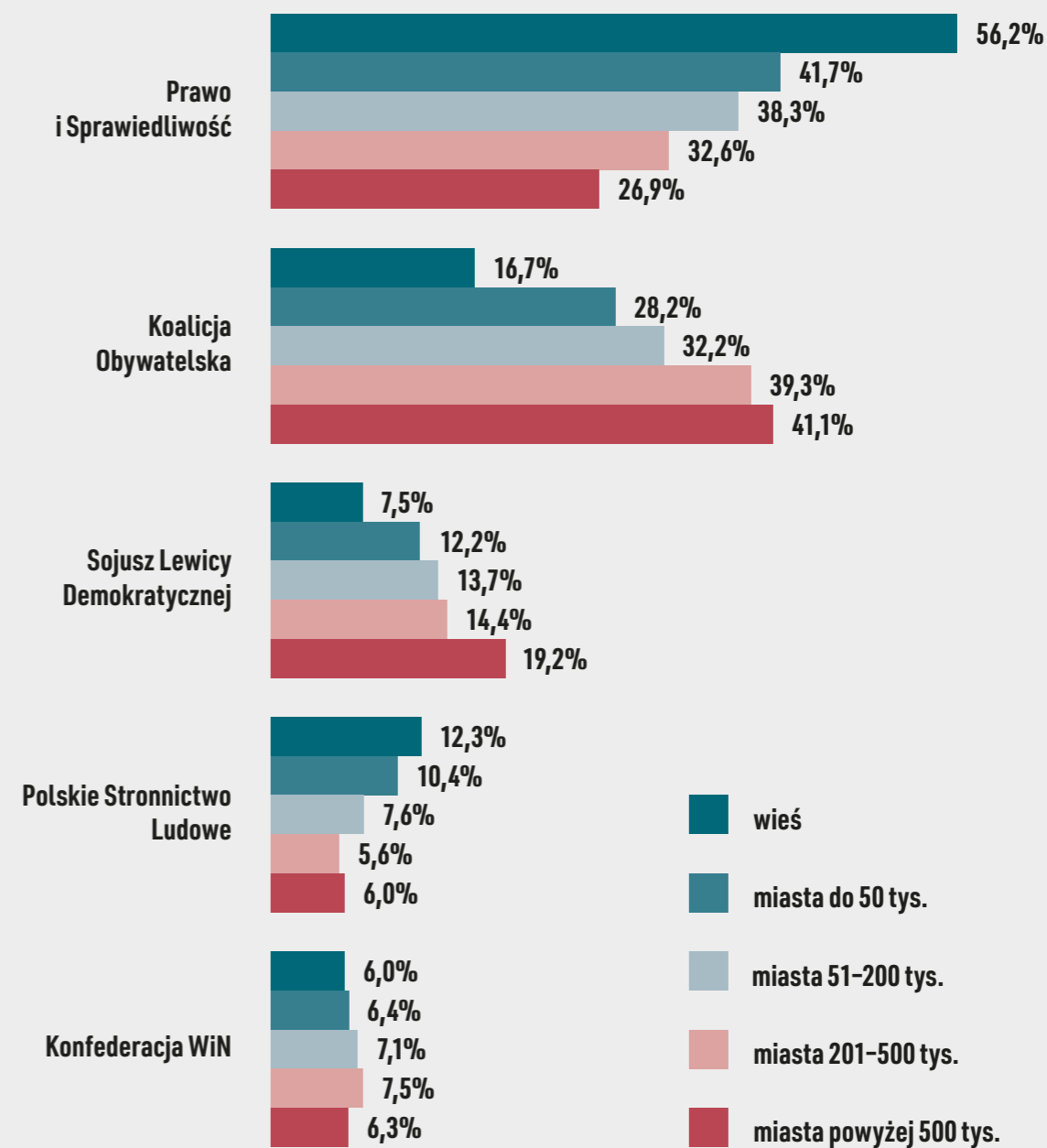
Średni dochód osobisty netto w 2015 w PLN wg wielkości miejscowości zamieszkania

Źródło: Diagnoza Społeczna

Poparcie dla poszczególnych partii w wyborach parlamentarnych w 2019 r. wg wielkości miejscowości

Źródło: exit poll IPSOS

w województwach pomorskim, lubuskim, kujawsko-pomorskim, śląskim oraz podkarpackim (*exit poll* IPSOS za BIQ).

Sformalizowana w postaci pracy społecznej aktywność społeczna jest najstabsza na wsiach i w dużych, ale nie największych miastach – od 200 000 do 499 999 mieszkańców (deklaruje ją odpowiednio 38% i 39% respondentów badania CBOS z tych grup), a największa – w grupie miast powyżej 500 tys. mieszkańców (Warszawa, Wrocław, Kraków, Łódź) – 51% oraz w miastach od 20 do 99 999 mieszkańców (47%) (APO).

Jednak jeśli spojrzeć na wyniki DIA dotyczące niesformalizowanej pracy na rzecz własnej społeczności, to częściej wykonują ją mieszkańcy wsi niż mieszkańcy miast.

Jednocześnie im mniejsza miejscowość, tym mniejsza wrażliwość na naruszanie dobra publicznego (DIA).

Wartości, styl i jakość życia

Różnice między mieszkańcami różnej wielkości miejscowości pod względem wyznaczanych wartości (wg Diagnozy Społecznej) przedstawia poniższa tabela.

Wartości relatywnie ważniejsze dla osób ze wsi i małych miast	Wartości relatywnie ważniejsze dla osób ze średnich i dużych miast	Wartości relatywnie ważniejsze dla osób z największych miast
dzieci	pieniądze	przyjaciele
praca	uczciwość	pogoda ducha
Bóg, opatrność	udane małżeństwo	życzliwość i szacunek otoczenia
zdrowie		wolność, swoboda
		wykształcenie
		silny charakter

Jak widać, mieszkańcom mniejszych miejscowości stosunkowo bliższe niż pozostałym są wartości związane z rodziną, pracą, duchowością i ciałem, zaś w większych miejscowościach ważniejsze są wartości związane z relacjami pozarodzinnymi oraz samorealizacją.

Ponadto badania wskazują na następujące istotne różnice pod względem wielkości miejscowości:

- bardziej liberalne podejście do kwestii seksualnych w dużych miastach (większa akceptacja dla związków pozamałżeńskich oraz małżeństw osób tej samej płci) (DIA, BAT);
- silniejsze przywiązanie do wartości tradycyjnych na wsi i w średnich miastach (20-100 tys.) (BAT);
- większa intensywność praktyk religijnych i wyższa identyfikacja z religią na wsi i w miastach do 200 tys. mieszkańców niż w większych miejscowościach (DIA).

Mieszkańcy wsi wykazują większy dobrostan społeczny i fizyczny od mieszkańców największych miast. Stosunkowo najmniej jest wśród nich palaczy (najwięcej – w miastach od 100 do 200 tys. mieszkańców). Mieszkańcy wsi najrzadziej też wskazują, że piją zbyt dużo alkoholu, choć stosunkowo często sięgają po alkohol w kłopotach (najrzadziej – mieszkańcy największych miast) (DIA).

3 OSI PODZIAŁU

Zamiast tradycyjnych i stereotypowych osi podziałów społecznych (lewica-prawica, PiS-PO) chciałbym zaproponować kilka wzajemnie przenikających się osi podziału w polskim społeczeństwie, wynikających z przeprowadzonej analizy.

3.1 Wolność vs bezpieczeństwo

Pierwsza oś dzieli społeczeństwo na grupę osób nastawionych bardziej na wolność, ryzyko i nowe doświadczenia oraz grupę osób nastawionych na bezpieczeństwo i opiekę ze strony innych ludzi, państwa i instytucji.

Osoby wysoko ceniące wolność wyżej niż inne ceniły również: otwartość na nowe idee, chęć rozumienia i równego traktowania innych ludzi, ale także sukces i osiągnięcia. Częściej nastawienie na wolność kultywują osoby młodsze niż starsze, częściej osoby z dużych miast niż z małych miejscowości, częściej osoby z wyższym niż średnim lub niższym wykształceniem, częściej mężczyźni niż kobiety, częściej wyborcy Nowoczesnej i Razem niż pozostałych partii. Nastawienie na bezpieczeństwo z kolei wiąże się częściej z byciem kobietą niż mężczyzną, raczej z niższym niż wyższym wykształceniem, występuje częściej wśród osób 40+ niż młodszych, częściej wśród wyborców PiS i PSL niż w pozo-

stałych grupach. Osoby wysoko ceniące bezpieczeństwo wyżej niż pozostałe ceniły także kultywowanie tradycji (ESS).

Należy tu zwrócić uwagę, że zdiagnozowany w powyższych grupach deficyt bezpieczeństwa w dużej mierze wiąże się z tym, co socjologowie nazywają „deficytem troski” – osoby z ww. grup przez wiele lat czuły się pozostawione same sobie przez państwo i organizacje⁸. Dlatego tendencja do bezpieczeństwa może się pogłębiać w przyszłości, jeśli nie zostaną zbudowane mechanizmy wzmacniające wzajemną solidarność.

3.2 Liberalizm obyczajowy vs tradycjonalizm

Druga oś bywa nazywana także podziałem na „lewicę i prawicę obyczajową”.

W grupie liberalnej obyczajowo znajdują się osoby z większych miast, zwolennicy zwiększenia praw osób LGBT, przyjmowania imigrantów, osoby mniej religijne, o większym zaufaniu do organizacji międzynarodowych. Najczęściej są to wyborcy Razem, PO i SLD, przywiązujące wagę do takich wartości jak zrozumienie dla innych ludzi oraz równość traktowania różnych grup.

W grupie tradycyjnej obyczajowo znajdują się najczęściej osoby z mniejszych miejscowości, bardziej religijne, zwolennicy PiS, PSL i Konfederacji.

Jednocześnie w polskich warunkach lewicowość obyczajowa nie jest jednoznacznym predyktorem lewicowych poglądów na gospodarkę, np. wśród zwolenników redystrybucji 71,2% zgadza się, że „osoby LGBT powinny móc żyć zgodnie ze swoimi upodobaniami”, a wśród jej przeciwników z tym stwierdzeniem zgadza się 72%.

3.3 Lokalizm vs globalizm

Po jednej stronie podziału są „lokaliści” – osoby zainteresowane zachowywaniem prywatności, kultywowaniem bezpieczeństwa i tradycji, mało aktywne społecznie w sposób sformalizowany. Mają większe zaufanie do polskich partii politycznych niż do organizacji międzynarodowych. Często pochodzą z małych miejscowości, głosują na PiS i na PSL. Grupa ta ma nastawienie bardziej wspólnotowe, ale jednocześnie dla części tej grupy ważna jest wolność. W grupie tej jest więcej kobiet i osób z małych miejscowości. Jej członkowie, jeśli są zaangażowani w politykę, to najczęściej na poziomie samorządowym. Mniejsza jest też ich wrażliwość na dobro wspólne.

⁸ Por. np. Szymańska M., *Polska – państwo seniorów pozostawionych samym sobie*, www.forsal.pl/artykuly/742619,polska-panstwo-seniorow-pozostawionych-samym-sobie.html, dostęp: 3.09.2020.

Należą do nich zarówno zwolennicy liberalizmu gospodarczego, jak i państwa socjalnego.

Po drugiej stronie znajdują się „globaliści” – osoby zainteresowane nowymi doświadczeniami, podejmowaniem ryzyka, aktywne w organizacjach pozarządowych i politycznie. Często wiąże się to z indywidualizmem, kultem pracy i dyscypliny w wychowaniu. W tej grupie stosunkowo więcej jest mężczyzn i osób z dużych miejscowości.

3.4 Indywidualizm vs wspólnotowość

Grupa indywidualistów to osoby, którym bliskie są wartości budujące jednostkę, wartości hedonistyczne (związane z przyjemnością), sukces i osiągnięcia. Indywidualiści najczęściej są nastawieni liberalnie do gospodarki i są przeciwnikami interwencji państwowej. Jednocześnie, wbrew pozorom, mniej istotne jest dla nich równe traktowanie różnych grup w społeczeństwie. Częściej są wśród nich osoby z dużych miast, ludzie młodzi, mężczyźni, zwolennicy Razem, Kukiza i Konfederacji (dawniej partii Wolność) (sic!).

Osoby nastawione wspólnotowo stawiają na bezpieczeństwo, silny i opiekuńczy rząd, kultywowanie tradycji, ale jednocześnie na równe traktowanie różnych grup w społeczeństwie. Nie są ukierunkowane na wartości związane z sukcesem, pieniędzmi, przyjemnościami i ryzykiem. Częściej są to kobiety i osoby ze starszych grup wiekowych. W tej grupie znajdują się przede wszystkim zwolennicy PiS, PSL, ale także PO.

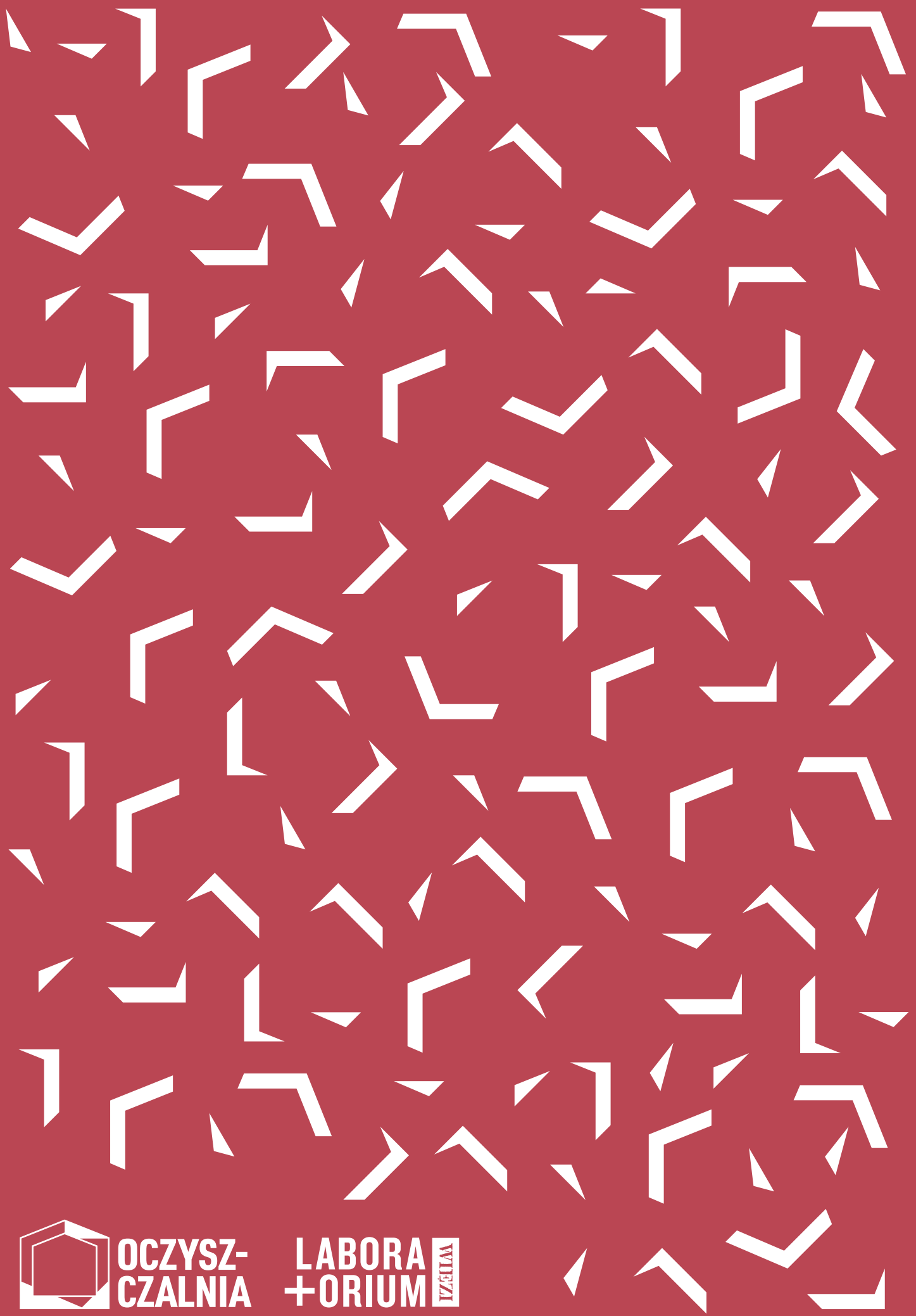
4 BIBLIOGRAFIA

Korzystałem z następujących źródeł danych i publikacji:

1. *Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich*. Komunikat CBOS nr 37/2020
2. Bank Danych Lokalnych GUS, www.stat.gov.pl/bdl
3. BIQDATA, www.biqdata.wyborcza.pl
4. Czapiewska G., *Solidarność międzypokoleniowa z perspektywy ekonomii i polityki społecznej*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, nr 61 (1/2020)
5. Czapiński J., Panek T., *Diagnoza Społeczna 2015*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2015

6. Cześnik M., Grabowska M., *Popękane społeczeństwo polskie jako pole badawcze – dane, fakty, mity*, „Przegląd Socjologiczny” 3/2017
7. Europejski Sondaż Społeczny Runda 9 (2018–2019), <http://www.europeansocialsurvey.org/>
8. Eurostat Database, www.eurostat.ec.europa.eu
9. Gdula M. oraz Dębska K. i Trepka K. (współpraca), *Dobra zmiana w Miastku. Neoautorytaryzm w polskiej polityce z perspektywy małego miasta*, <https://krytykapolityczna.pl/file/sites/4/2017/10/Dobra-zmiana-w-Miastku.pdf>
10. *Identyfikacje przynależnościowe*. Komunikat CBOS nr 53/2020
11. *Jaka jest Polska. Wyniki sondażu*, Fundacja Batorego, Warszawa 2018
12. Marody M. (red.), *Społeczeństwo na zakręcie. Zmiany postaw i wartości Polaków w latach 1990–2018*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2019
13. Mazurkiewicz P. i in., *Totalitaryzm w epoce postmodernizmu*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2018.
14. Pacewicz K., *Młodzi mężczyźni są prawicowi i samotni, a młode kobiety liberalne i w związkach*, „Gazeta Wyborcza”, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,24700696,mlodzi-wypisali-sie-z-politycznej-wojny-starszych-maja.html>
15. Sawulski J., *Pokolenie '89. Młodzi o polskiej transformacji*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2019
16. Skarżyńska K., *My. Portret psychologiczno-społeczny Polaków z polityką w tle*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2019
17. Szymańska M., *Polska – państwo seniorów pozostawionych samym sobie*, <https://forsal.pl/artykuly/742619,polska-panstwo-seniorow-pozostawionych-samym-sobie.html>
18. Sondaż IPSOS dla Oko.press, <https://oko.press/mezczyzni-najbardziej-boja-sie-gejow-i-gender-kobiety-zapasci-sluzby-zdrowia-wspolny-strach-o-klimat/>
19. *Różnice w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn w Polsce w 2016 r.*, GUS, Warszawa 2017
20. *Wybory parlamentarne: jak głosowały kobiety, a jak – mężczyźni?*, <https://www.tvp.info/44779157/wybory-parlamentarne-jak-glosowaly-kobiety-a-jak-mezczyzni>

**OCZYSZ-
CZALNIA**

**LABORA
+ORIUM**

IZETA